

УДК 1:323:355

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.6>

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Юлія Соколовська, Ірина Севрук, Наталія Чупрінова

*Національна академія Національної гвардії України,
гуманітарний факультет, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
майдан Захисників України 3, 61001, м. Харків, Україна*

Метою дослідження є аналіз кореляцій «громадянської ідентичності» та «політичного патріотизму»; виявлення евристичного потенціалу ідей «політичного патріотизму» у проблемах формування громадянської ідентичності у реаліях сучасної України; обґрунтування взаємної відповідальності держави/влади та громадянина як вирішального чинника формування громадянської ідентичності, зокрема, військових.

Методологічною основою дослідження слугують: системний, конкретно-історичний та між-дисциплінарний підходи, які є універсальними в методології сучасного наукового пізнання. При проведенні дослідження автори використовували методи філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, аналізу документів, синтезу, спостереження та моніторингу. Контекстом даного дослідження є реалії українського соціуму за умов ведення бойових дій на теренах України.

Своєрідність отриманих результатів: 1) обґрунтовано особливу значущість громадянської ідентичності з урахуванням викликів воєнного часу, що пов'язане із свідомим ставленням громадян до виконання власного військового обов'язку; 2) визначено, що громадянська ідентичність реалізується у життєвих практиках як активна громадянська позиція, що реалізується у вільному та свідомому виборі діяльності на благо своєї країни; 3) доведено, що ціннісно-нормативною основою громадянської ідентичності у реаліях сучасної України має стати «політичний патріотизм», який долаючи обмеженість дополітичних (національних та культурних) ідентичностей, обґрунтовує суто політичну ідентичність, втілену у законах та інституціях країни та дозволяє зняти соціальну напругу та консолідувати суспільство; 4) розкрито сенс громадянської компетентності як змістовності громадянської ідентичності; 5) обґрунтовано, що у формуванні громадянської ідентичності військових домінуючу роль відіграють не стільки різноманітні заходи та проекти, скільки реальні життєві та військово-професійні практики; 6) доведено, що принцип взаємної відповідальності громадянина перед державою/суспільством та держави/влади перед громадянами, в першу чергу, перед захисниками Батьківщини, є вирішальним чинником формування громадянської ідентичності та активної громадянської позиції як бажання й здатності виконувати військовий обов'язок; 7) визначено групи ризиків, які здатні гальмувати процеси формування громадянської ідентичності у сучасній Україні.

Перспективою дослідження визначено наукові розвідки, присвячені доланню визначених груп ризиків у питаннях формування громадянської ідентичності в сучасній Україні, зокрема, громадянської ідентичності військовослужбовців.

Ключові слова: громадянська ідентичність, національна ідентичність, політичний патріотизм, громадянська компетентність, активна громадянська позиція, взаємна відповідальність держави та громадянина, військово-професійне середовище, військово-професійні практики.

Актуальність. Бойові дії в Україні тривають понад десятиліття. За цей період було унаочнено чисельні системні проблеми не тільки соціально-економічного, а й соціально-політичного та морально-етичного вимірів. Суспільство та держава стикнулись із

чисельними викликами, не просто безпековими, а екзистенційними, такими, що визначають саму можливість існування України у майбутньому.

Серед таких – проблема української громадянської ідентичності. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) (далі Закон України) її визначає як «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» [1], тісно пов'язуючи громадянську ідентичність із національною ідентичністю.

Водночас, на думку авторів, необхідно врахувати принципово значущі відмінності, що демонструють граничну актуальність саме громадянської ідентичності у сучасних українських реаліях.

Національна ідентичність припускає можливість, усвідомлюючи себе українцем, зберігаючи мову, національні традиції, знаючи та шануючи власну історію та культуру, водночас жити в іншій країні, працювати на економіку та благо іншої країни. Реально відбувається наступне: «закордонні українці», в тому числі, представники українських діаспор, зберігаючи національну ідентичність, водночас, розривають зв'язки із українською державою, її сьогоднішнім. Вони втрачають усвідомлення своєї відповідальності за те, чим живе Україна сьогодні, яким буде її завтрашній день, вони не беруть активної участі у практичному вирішенні проблем сьогодні, усуваючись від них. Водночас «закордонні українці» докладають зусиль аби інтегруватися у суспільство іншої країни. Така ж саме позиція усунення від практичного вирішення проблем сьогодні може бути притаманна й тим, хто не покинув території України. І, навіть, якщо їм не байдуже майбутнє країни, вони не готові працювати вже сьогодні на це майбутнє. Вони обирають позицію очікування «гарних часів», коли можна буде жити/повернутися до безпечної, стабільної, благополучної країни.

Особливо гостро постає питання громадянської ідентичності з огляду на необхідність зі зброєю в руках захищати власну країну. Таких, що ідентифікують себе як українці, пропагують українську мову та культуру, національні традиції, на сьогодні, особливо через розгортання російської агресії, досить багато. Але, коли виникає питання виконання військового обов'язку, захисту України, ситуація змінюється: держава опиняється в ситуації значного дефіциту рекрутів у Збройні Сили та Національну гвардію України.

Отже, проблеми формування громадянської ідентичності, зокрема, у військово-професійному середовищі, постають як вкрай актуальні, життєво значущі для українського суспільства. На думку авторів, саме ці проблеми потребують максимальної науково-теоретичної уваги та практичної реалізації.

Водночас, **аналіз джерел та публікацій** свідчить про те, що у центрі уваги українських дослідників традиційно опиняються проблеми української національної ідентичності та її формування. Починаючи з класичних робіт (М. Грушевський, М. Драгоманов, І. Франко, М. Чубинський, М. Міхновський, Д. Донцов, В. Липинський та інш.) і завершуючи сучасними (Л. Нагорна, Л. Шкляр, В. Кафарський, П. Демчук, О. Шморгун, І. Курас, В. Солдатенко, Т. Бевз та інш.), українська національна ідея та національна ідентичність усвідомлюються як смисловий консолідуючий чинник, уможлиwiająчий самовизначення української нації, її формування як політичної нації.

Водночас, проблеми громадянської ідентичності та її формування в українському суспільстві до останніх років залишались на периферії вітчизняних досліджень. Лише останнім часом, особливо після прийняття Закону України [1], громадянська ідентичність поступово стає предметом філософських та політологічних студій.

Вітчизняний науково-теоретичний дискурс на сьогодні демонструє достатньо широкий діапазон інтерпретацій: від аналізу рівнів та структури громадянської ідентичності (І.Р. Петровська), розгляду особистісних вимірів громадянської ідентичності (С. Толочко) та її дослідження як різновиду організаційної ідентичності (І.Р. Петровська, О.В. Фролова), до виявлення ролі громадянської ідентичності у контексті процесів державотворення (І.В. Найда).

Водночас, на думку вітчизняних фахівців, станом на сьогодні «проблема громадянської ідентичності як складової національно-патріотичного виховання, висвітлена недостатньо» [2, с. 31]. Отже, проблема громадянської ідентичності військовозобов'язаних та військовослужбовців, її формування у військово-професійному середовищі постає як широке поле перспективних досліджень.

Тому **метою пропонованого дослідження** є аналіз громадянської ідентичності у контексті ідей «політичного патріотизму»; обґрунтування «політичного патріотизму» як нормативно-ціннісного підґрунтя громадянської ідентичності у реаліях сучасної України; обґрунтування взаємної відповідальності громадянина перед державою/суспільством та держави/суспільства перед громадянином як вирішального чинника формування громадянської ідентичності, зокрема, військових.

Методологічною основою дослідження слугують: системний, конкретно-історичний та міждисциплінарний підходи, які є універсальними в методології сучасного наукового пізнання. При проведенні дослідження автори використовували методи філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, аналізу документів, синтезу, спостереження та моніторингу.

Матеріалами дослідження: Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023), «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр.», (2019), «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (2022), «Концепція військово-патріотичного виховання в Міністерстві внутрішніх справ України та центральних органах виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України» (2022), «Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України» (2024), «Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Після 16 місяців війни» (2023), Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1992).

Виклад основного матеріалу. Закон України чітко фіксує основні завдання державної політики у питаннях утвердження української національної та громадянської ідентичності [1]. Серед цих завдань в контексті пропонованого дослідження особливої ваги набувають ті, які змістовно пов'язані із проблемами «формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді» активної громадянської позиції, громадянської стійкості, патріотизму, готовності «до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України» (1, 5, 7 завдання) [1]. Важливим є також наголос, який зроблено у цих завданнях на значущість інститутів громадянського суспільства, які мають активізувати зусилля по формуванню громадянської ідентичності [1].

Законодавче закріплені завдання унаочнюють очевидні кореляції між поняттями «громадянська ідентичність», «патріотизм» та свідомим ставленням до виконання військового обов'язку.

Зв'язок між патріотизмом та громадянською ідентичністю є сутнісним та глибинним. Якщо ти себе ідентифікуєш як громадянин України, то ти усвідомлюєш свій нерозривний зв'язок з «Україною, українським народом та громадянським суспільством» [1].

Невід'ємною складовою такої ідентифікації, її глибинною основою стає любов до своєї країни, до Батьківщини – патріотизм. Патріотизм «у дії» – це активна громадянська позиція, основою якої є повага «до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності» [1].

Але патріотизм та громадянська ідентичність не є тотожними поняттями. Будь-який патріот, дійсно, не може не бути добрим громадянином. Він дотримується законів, сплачує податки, працює на благо своєї країни. Але не будь-який громадянин є патріотом. Патріотизм перевищує «тільки» громадянство, виходячи далеко за межі чіткого виконання законів. Любов до батьківщини та співвітчизників проявляється у вільному та свідомому виборі не тільки того, що людина має зробити згідно закону, а й того, що може та бажає зробити для блага patria. Тому, можна стверджувати, що патріотизм постає як основа, як ціннісний базис формування громадянської ідентичності.

Як принципово важливе при цьому постає питання щодо інтерпретації змісту поняття «патріотизм». Проблема полягає у тому, що життєві практики вибудовуються саме у відповідності до розуміння змісту цього поняття.

Аналіз інтерпретацій поняття «патріотизм» у вітчизняному та закордонному філософському дискурсі, проведений авторами пропонованого дослідження у 2023 році [3], демонструє широкий діапазон концептуальних позицій та підходів, що свідчить про вкрай неоднозначні об'єктивізації патріотизму у життєвих практиках. Є патріотизм, що ідентифікує patria з нацією, і тоді формуються практики патріотизму як радикального націоналізму з усіма супутніми наслідками. А є патріотизм, для якого patria – це Конституція, Закон, права та обов'язки громадян, конституційно закріплені [4].

На думку авторів пропонованого дослідження, найбільш адекватним викликам сучасності та реаліям сучасної України є патріотизм як етос оптимального державного устрою.

Такий політичний патріотизм усвідомлюється західними фахівцями як адекватний умовам глобалізаційних та інтеграційних процесів та реаліям чисельних сучасних держав Західної Європи, Північної Америки та Австралії. В державі, яка не є моноетнічною, батьківщина – це конституція, устрій, закони, права та свободи, які консолідують громадян даної країни. При цьому можна виокремити декілька відмінних позицій у теоретичному розгляді політичного патріотизму: «конституційний патріотизм» (Ю. Габермас), «договірний патріотизм» (Дж. Х. Шаар); «патріотизм свободи» (М. Віроллі); «європейський конституційний патріотизм» (Я.-В. Мюллер).

Головне спрямування обґрунтувань «конституційного патріотизму», що їх надає Юрген Габермас (Habermas), – це долання дополітичних (національних та культурних) ідентичностей, заміна їх новою, постнаціональною, суто політичною ідентичністю, яка втілена у законах та інституціях країни, як суверенної демократичної держави. Ю. Габермас стверджує, що конституційний патріотизм може утворити надійну основу для держави, враховуючи її етнічну та культурну неоднорідність, що є типовим для більшості країн сучасної Західної Європи. Це також сприятиме подальшій європейській інтеграції [5].

Якщо прийняти за дороговказ мету державної політики у сфері української національної та громадянської ідентичності, що зафіксована у Законі як «досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина» [1], то концептуальний підхід, запропонований теоретиками політичного патріотизму, зокрема «конституційного», є не просто прийнятним, а оптимальним.

Такий концептуальний підхід переносить акценти з орієнтації на минуле («що було»), з постійною апеляцією до дополітичних (національних та культурних) ідентичностей, на сучасність з перспективою на майбутнє («що буде») – а це держава, громадянин та їх взаємна відповідальність, це конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина. Це питання майбутнього української нації. Тут має бути чітко визначена перспектива розвитку, чітко сформульована програма виходу з кризи воєнної та повоєнної доби. Це перенос патріотизму з декларативної площини у практичні виміри діяльності на благо Батьківщини, благо суспільства. І в такому випадку конституційний патріотизм здатний розкрити себе «як свідомо громадянська позиція, що вибудовується на чітко визначній та усвідомленій системі цінностей, зокрема, морально-етичних, та діяльність на благо батьківщини» [3, с. 161].

І в цьому відношенні ще раз унаочнюється спорідненість, взаємообумовленість патріотизму та громадянської ідентичності. Як патріотизм потребує підтвердження дією, інакше залишається лише декларуванням своєї відданості батьківщині, так і громадянська ідентичність не може обмежуватися лише вербальною фіксацією, іменуванням людиною себе громадянином тієї чи іншої держави.

Показовими у цьому відношенні, на думку авторів, є висновки соціологічного дослідження «Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Після 16 місяців війни», що було проведене у червні 2023 року Інститутом соціології НАН України [6, с. 21]. Згідно цих висновків показник громадянської ідентичності в результаті широкомасштабного вторгнення «підвищився фактично до свого рівноважного максимуму (орієнтовно 75–80%) та закріпився на ньому». Далі наголошено, що громадянська ідентичність на момент дослідження була «домінуючою серед усіх соціально-демографічних, політичних та релігійних груп у країні». У дослідженні надано динаміку показника громадянської ідентичності з 2021 року (становив 62,6%) по 2023 рік (становив 79,5%). У 2022 році цей показник сягав 79,9% [6, с. 21].

У якості маркера громадянської ідентичності у даному соціологічному дослідженні було обрано відповідь на питання «Ким Ви себе вважаєте?». Варіанти відповідей розгортались у діапазоні від «Мешканцем села, району, міста» до «Громадянином світу». Відповідь «Громадянином України», на думку соціологів, була достатнім свідченням про сформованість громадянської ідентичності.

За таких високих показників громадянської ідентичності (майже 80%) не зрозумілим стає дефіцит бажаючих на практиці довести свою «активну громадянську позицію» і бути готовим «до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України» [1].

Отже, громадянська ідентичність тільки як фіксація власної приналежності до певної країни життєво значущих проблем не вирішує. Вона потребує перш за все, практичного підтвердження у дії. Так саме як і патріотизм. Громадянська ідентичність розкриває себе у чисельних соціальних практиках як активна громадянська позиція. Вона має поставати як сформована громадянська компетентність, що полягає у здатності людини «реалізувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права». [1].

Громадянську компетентність Закон України пов'язує із «ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей», які слугують її ціннісно-сисловою основою [1]. І така інтерпретація змісту громадянської компетентності є дотичною,

спорідненою концептуальному підходу, що його пропонують теоретики політичного патріотизму.

Отже, тлумачення патріотизму як «політичного», «конституційного патріотизму», розуміння його як ціннісно-нормативної основи громадянської ідентичності, усвідомлення змісту громадянської ідентичності як громадянської компетентності, яка має реалізовуватися у чисельних життєвих практиках, відкривають перспективи свідомого ставлення людини до власних громадянських прав та обов'язків, зокрема, військового обов'язку, – з одного боку, а з іншого, – розкривають сенс взаємодії людина-держава в контексті взаємної відповідальності громадянина перед державою/суспільством та держави/влади перед громадянами. Саме такі інтерпретації дозволяють у перспективі сформувати громадянське суспільство як єдність небайдужих до долі й майбутнього своєї країни, активних та відповідальних громадян, здатних у разі необхідності захищати свою країну зі зброєю в руках.

Формування громадянської ідентичності, так саме як і національної, на сьогодні «набуває особливого значення для сфери національної безпеки і оборони». Це усвідомлюється як стратегічно значуще завдання, успішність виконання якого має забезпечити «формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам» («Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках», (2023) [7].

Отже, громадянська ідентичність військових – це і мета, і завдання, що потребує нагального виконання. Це засвідчує «Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України» (2024) [8].

Зазначена нормативно-правова база, у сукупності стратегій, концепцій та законів, надає і визначення, і цілі, і завдання, і розроблені механізми/заходи щодо реалізації цих завдань, і показники, що мають свідчити про результативність заходів по формуванню національної та громадянської ідентичності.

Але. Виховують не стільки заходи, скільки середовище та практики, в які включена людина. Безумовно, важливими є усі культурно-просвітницькі, освітньо-виховні проекти та заходи, безумовно, важливою є системність та комплексність роботи, взаємодія військових, державних інституцій й структур та громадянського суспільства. Але людина, військовослужбовець у реаліях сучасної України стикається з чисельними проблемами, які пов'язані із необхідністю забезпечення потреб, що їх А. Маслоу визначив як «базові» (житло, їжа, гроші, спорядження, життя, здоров'я тощо). Якщо ці потреби не задоволені, вищі просто не актуалізуються.

Громадянськість передбачає відповідальність, причому, взаємну відповідальність: людини-громадянина перед державою/суспільством та держави/суспільства перед громадянином. Тільки у складній діалектиці цієї взаємної відповідальності може сформуватися громадянська ідентичність як сукупність свідомо прийнятих на себе зобов'язань людини перед суспільством та державою, в тому числі, свідоме прийняття на себе обов'язку по захисту тієї спільноти/держави із якою людина себе ідентифікує.

Громадянська ідентичність має два виміри: суто морально-етичний та політико-правовий. І якщо порушувати баланс політико-правового та морально-етичного, фіксуючи увагу переважно на морально-етичних вимірах, то питання щодо формування громадянської ідентичності так і залишиться на рівні декларацій. І це незважаючи на усі стратегії, концепції, програми та проекти.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» із урахуванням усіх змін та поправок, починаючи з 1992 року й по 2024 рік

прописує усі зони відповідальності держави та суспільства перед військовослужбовцем та його родиною [9]. Водночас практики несення військової служби, зокрема, у зоні ведення бойових дій, демонструють суттєві розбіжності між тим, що проголошено у Законі, і тим, що є в реальному житті.

Якщо б у реальних практиках військового життя було реалізовано усі норми та соціальні гарантії, прописані у Законі, Україна не зіткнулась би із чисельними проблемами мобілізації та рекрутингу. Кореляції між гордістю за приналежність до тієї чи іншої держави/суспільства та можливостями громадян реалізувати у повному обсязі гарантовані державою права та свободи є очевидними.

Формування громадянської ідентичності, зокрема, бажання захищати Батьківщину, потребує зміщення акцентів на реалізацію принципу взаємної відповідальності: не тільки військові мають обов'язки перед державою та суспільством, необхідним є і додержання державою своїх зобов'язань перед військовими.

Висновки та пропозиції. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати наступне:

- громадянська ідентичність набуває особливого значення у реаліях сучасної України, особливо з урахуванням викликів воєнного часу; від рівня її сформованості залежить свідоме ставлення громадян до виконання військового обов'язку;

- громадянська ідентичність реалізується у життєвих практиках як активна громадянська позиція, яка долає межі декларативності, реалізуючись у вільному та свідомому виборі діяльності на благо своєї країни;

- ціннісно-нормативною основою громадянської ідентичності у реаліях сучасної України та з урахуванням процесів глобалізації, у які включена країна, має стати «політичний патріотизм», який долаючи обмеженість дополітичних (національних та культурних) ідентичностей та обґрунтовуючи суто політичну ідентичність, яка втілена у законах та інституціях країни, як суверенної демократичної держави, дозволяє зняти конфліктогенність та соціальну напругу (міжетнічну, міжконфесійну, міжкультурну, міжрегіональну тощо) та об'єднати суспільство;

- зміст громадянської ідентичності розкривається як громадянська компетентність, що передбачає високий рівень політичної культури, визнання та реалізацію у всіх життєвих практиках базових демократичних цінностей, в першу чергу, громадянських прав та свобод, справедливості, рівності, закону, що є дотичним до концептуального підходу, пропонованого теоретиками «політичного патріотизму»;

- вирішальним чинником формування громадянської ідентичності є принцип взаємної відповідальності громадянина перед державою/суспільством та держави/влади перед громадянами; відповідальність держави/влади/суспільства (не декларована, а реально здійснювана) перед громадянами, в першу чергу, перед захисниками Батьківщини, стає вирішальним чинником формування громадянської ідентичності та активної громадянської позиції як бажання й здатності виконувати військовий обов'язок.

У визначеному проблемному полі, на думку авторів, наявні групи ризиків, що мають системний характер.

По-перше, для України була і залишається як гранично актуальна проблема долання корупції. У контексті завдань формування громадянської ідентичності корупційні ризики пов'язані із довірою громадян до державних установ, які мають опікуватися забезпеченням прав та свобод громадян, в цілому, відповідають за оптимальні взаємодії із громадянським суспільством.

По-друге, високими залишаються ризики існування сформованої громадянської ідентичності у суто декларативних (дополітичних) вимірах, коли ідентифікуючи себе як громадянин України, людина власну активність не спрямовує на благо своєї країни.

По-третє, у межах сформованої ще за радянських часів традиції відповідальності дуже добре відпрацьовані механізми забезпечення відповідальності людини перед державою. Водночас забезпечення відповідальності держави перед людиною потребує формування не тільки дієвої системи механізмів забезпечення, а й достатнього рівня політичної та правової культури громадян. Особливо це стосується військово-професійного середовища з його принципами жорсткого підпорядкування та ієрархії.

По-четверте. У зоні ризику залишається коло проблем управлінської культури суб'єктів прийняття рішень, зокрема, у сфері забезпечення формування громадянської ідентичності. Традиційно управлінська ланка, особливо у межах силових структур України, функції управління здебільшого усвідомлює як функції планування та контролю. Сучасні ідеї управління людськими ресурсами організації текстуально присутні, але змістовність цих ідей найчастіше залишається поза уваги, і відповідно, поза управлінських практик. Це утворює принципові бар'єри у процесах формування громадянської ідентичності, знецінюючи/спростовуючи систему базових демократичних цінностей.

У якості перспектив проведеного дослідження вбачаємо наукові розвідки, присвячені доланню визначених груп ризиків у питаннях формування громадянської ідентичності в сучасній Україні, зокрема, громадянської ідентичності військовослужбовців.

Список використаної літератури

1. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення 10.11.2024).
2. Найда І.В. Громадянська ідентичність як складова державотворення у контексті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія Публічне управління та адміністрування*. 2022, Т. 33 (72), № 6. С. 31–35.
3. Севрук І.І., Соколовська Ю.В., Чупрінова Н.Ю. Патріотизм та військовий обов'язок у проблемному полі сучасної України. *Культурологічний альманах*. 2023. № 1. С. 158–166. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.21>
4. Patriotism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2020). URL: <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/> (дата звернення 10.11.2024).
5. Habermas J., *Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe. Praxis International*. 1992. 12. P. 1–19. Reprinted in Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, William Rehg (trans.), Cambridge, MA: MIT Press, 1998.
6. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Після 16 місяців війни (2023). Інститут соціології НАН України. https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83-2023.pdf (дата звернення 10.11.2024).
7. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках :Постанова Кабінету міністрів України № 1322 від 15 грудня 2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322> (дата звернення 10.11.2024).

8. Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України № 554 від 14 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text> (дата звернення 10.11.2024).
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII станом на 25.08.2024, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 10.11.2024).

CIVIC IDENTITY: THE KEY PROBLEMS OF FORMATION IN THE MILITARY CONTEXT AND PROFESSIONAL ENVIRONMENT

Yulia Sokolovska, Irina Sevruk, Natalia Chuprynova

National Academy of the National Guard of Ukraine,

Faculty of Humanities, Department of Social Sciences and Humanities

Zakhysnykiv Ukrainy sq., 3, 61001, Kharkiv, Ukraine

The purpose of the present study is to analyze the correlations between ‘civic identity’ and ‘political allegiance’; to identify the heuristic potential of the ideas of ‘political allegiance’ with respect to the problems of civic identity formation in the realities of modern Ukraine; to substantiate the mutual responsibility of the state/government and the citizen as a decisive factor in the formation of civic identity, particularly, in the military.

The methodological basis of the study rests upon the systemic, specific historical and interdisciplinary approaches, which are universal in the methodology of modern scientific knowledge. In conducting the study, the authors used the methods of philosophical reflection, analysis, including comparative analysis, document analysis, synthesis, observation and monitoring. The context of this study is the realities of Ukrainian society based around the hostilities that are currently taking place on the territory of Ukraine.

Originality of the research results reveals in the following key aspects: 1. The special significance of civic identity in view of the challenges caused by wartime is substantiated, which is associated with the conscious attitudes of citizens to the performance of their own military duty. 2. It is determined that civic identity is embodied in life practices as an active civic position, which is implemented in a free and conscious choice of activities for the benefit of one’s country. 3. It is proved that ‘political patriotism’ should become the value and normative basis of civic identity in the realities of modern Ukraine, and thus, overcoming the limitations of pre-political (national and cultural) identities, it justifies a purely political identity embodied in the laws and institutions of the country and allows relieving social tension and consolidate society. 4. The meaning of civic competence as the content of civic identity is revealed. 5. It is substantiated that the dominant role in the formation of the civic identity in the military is played not so much by various events and projects as by real life and military professional practices. 6. It is proved that the principle of mutual responsibility of a citizen to the state/society and the state/authorities to citizens, primarily to the defenders of the Motherland, turns out to be a decisive factor in the formation of civic identity and active citizenship as a desire and ability to perform military duty. 7. The author identifies groups of risks that can hinder the processes of civic identity formation in modern Ukraine.

The prospects of the study manifest as a new scientific research on overcoming certain risk groups in the formation of civic identity in modern Ukraine, particularly, the civic identity of military personnel.

Key words: civic identity, national identity, political allegiance, civic competence, active civic engagement, mutual responsibility of the state and the citizen, military professional environment, military professional practices.